

PREHOD IZ VZGOJNEGA ZAVODA V SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE Z VIDIKA MLADOSTNIKOV IN VZGOJITELJEV ¹

21

THE TRANSITION OF YOUNG PEOPLE FROM OUT-OF-HOME CARE TO INDEPENDENT LIFE FROM THE VIEW OF YOUNGS PEOPLE AND THEIR EDUCATORS

Laura Velkner, *mag. prof. soc. ped.*

laura.velkner@gmail.com

POVZETEK

Članek obravnava prehod mladostnika iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje z vidika mladostnikov in vzgojiteljev. Začnem z obravnavo življenjskih potekov mladih, dotaknem se procesa osamosvajanja in v naslednjem poglavju to tematico povežem z mladostniki, ki bivajo ali so bivali v vzgojnem zavodu. V nadaljevanju se dotaknem prehoda mladostnikov iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje. V tem kontekstu predstavim vlogo vzgojiteljev in mladostnikov pri tem prehodu.

Z intervjuji treh mladostnikov in treh vzgojiteljev dotičnega vzgojnega zavoda v Sloveniji je podana analiza prehoda mladostnika iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje. Rezultati raziskave kažejo, da prehod poteka skozi proces celotnega bivanja in skozi načrtovanje priprave mladostnika

¹ Ta članek je skrajšan povzetek magistrske naloge. Za podrobnejšo analizo predlagam branje magistrske naloge.

na samostojnost. Izpostavljene so različne oblike priprave na samostojnost, tudi slabosti, kot jih vidijo mladostniki in vzgojitelji. V poročevanjih mladostnikov in vzgojiteljev je opaziti, da bi bila lahko priprava na samostojnost mladostnikov boljša. Rezultati med drugim opozorijo na sistemsko neurejenost poodpustnega spremljanja mladostnikov. Nekaj oblik podpore so mladostniki iz raziskave kljub temu prejeli, predvsem v obliki nasvetov, telefonskih pogovorov po odpustu.

KLJUČNE BESEDE: *mladi, življenjski potek, vzgojni zavod, življenje po odpustu iz vzgojnega zavoda, oblike pomoči*

ABSTRACT

The article discusses the transition of young people from out-of-home care into independent life from the view of the young people and their educators. The theoretical part discusses the life of the young people. It discusses the process of becoming independent and connects this matter with those young people who live or have lived in out-of-home care. I focus on the transition of a young person from out-of-home care into independent life and in this context the role of the educators and young people in transitioning the young people into independent life is also presented.

An analysis of the transition from out-of-home care into independent life was made based on interviews with three young people and three educators from out-of-home care in Slovenia. The results of the research show that preparation for the transition of young people into independent life happens through the whole time in out-of-home care. Different preparations for independence are introduced along with the pros and cons as they are perceived by the young people and their educators. The preparations for independent life could be better. The results are pointing out the system's disorganisation of monitoring the youngsters after they have been discharged from out of home care, but youngsters did get some forms of

help from educators, either by telephone calls or advice after being discharged.

KEY WORDS: *young people, life cycle, out-of-home care, life after being discharged from out-of-home care, help types*

SPECIFIČEN ŽIVLJENJSKI POTEK OSEB, KI IMAJO IZKUŠNJO BIVANJA V VZGOJNEM ZAVODU

Danes je v ospredju proces podaljševanja mladostništva, kar pomeni, da ostajajo mladi v t. i. *hotelu mama* tudi do 30. leta in še dlje (Leskošek, 1999, v Mržek in Krajncan, 2010). Arnett (2000) uporabi izraz »emerging adulthood«, kar bi lahko prevedli kot nastajajoča odraslost. To obdobje opiše kot čas (prav tam), ko imajo mladi možnost preizkušanja različnih poti, kot obdobje, kjer so spremembe in preizkušanje oz. raziskovanje pogosti in se še nimajo za odrasle. Mladi posamezniki se v postmoderni dobi soočajo s številnimi tveganji in odločitvami, ki od njih zahtevajo, da se spoprijemajo s številnimi dejavniki negotovosti (Krajncan, 2009). Če v tej luči pogledamo mladostnike s težavami v socialni integraciji, naletimo na še več negotovosti. Mladi vzgojni zavod zapustijo po zaključenem izobraževanju, stari nekje med 18 in 21 let. Sprašujem se, kakšno možnost izbire, individualiziranja življenjskega poteka, podaljševanje mladosti, kot je to značilno za sodobno družbo, ima mlad posameznik, ki zaključuje bivanje v vzgojnem zavodu?

Mladi, ki odraščajo ločeno od svojih družin, nimajo razkošja t. i. nastajajoče odraslosti (Krajncan in Bajželj, 2015), saj – kot pravita T. Mržek in Krajncan (2010) – sistem s svojimi socialnimi intervencijami ne sledi tem socialnim spremembam, saj se mladostnik od zavoda posloviti, ko dopolni polnoletnost oz. zaključi izobraževanje (Kiehn, 1997, R. Boškić, T. Narat, T. Rakar, L. Lebar in B. Kobal, 2012),

S. Radić Bursać in I. Jeđud Borić (2013) omenita razliko med mladimi, ki so bivali v ustanovah, in mladimi, ki so bivali doma z družino (na Hrvaškem). Razlika je v tem, da imajo mladi, ki niso

bivali v vzgojnih ustanovah, verjetno tudi možnost, da se vrnejo domov, če naletijo na kakšne težave, in da domače prosijo za pomoč in podporo. O tem pišejo tudi C. Coyette, Fiasse, Johansson, Mantaigne in Strandell (2015), ki opozarjajo, da pot v samostojnost ni enostavna, saj se mladi srečujejo s številnimi izzivi, ki lahko rezultirajo tudi k odhodu nazaj domov, medtem ko mladi, ki so bivali v vzgojnih institucijah, pogosto nimajo možnosti vrnitve domov (Radić Bursać in Jeđud Borić, 2013). Težava se pokaže že prej – nekateri mladostniki, ki bivajo v vzgojnih zavodih, že med vikendi nimajo kam iti, npr. domov k družini (Kobolt idr. 2015), kaj šele po odhodu iz vzgojnega zavoda.

S. Radić Bursać in I. Jeđud Borić (2013) pravita, da imajo mladi, ki so bili nameščeni v mladinske domove ali vzgojne zavode, že s tem težje pogoje odraščanja, hkrati pa so izpostavljeni težjim in s tveganjem prežetim procesom osamosvajanja, še posebej, če nimajo podpore v primarni družini. Če mladi nimajo podpore družine (tako materialne kot emocionalne), veljajo za še posebej ranljive posameznike (Boškić idr., 2012).

PRIPRAVA MLADOSTNIKA NA SAMOSTOJNST

Krajnčan in B. Grum (2013) zapišeta, da vzgojni zavodi mladim pomagajo, da pridobijo številne kompetence in znanja, potrebna za nadaljnje življenje. Mladostnik v diplomski nalogi (Velkner, 2014) je povedal, da se po dveh letih bivanja v vzgojnem zavodu doživlja kot samostojnega človeka. Samostojnost je opisal kot skrb zase, za šolo in učenje. Ampak kaj to pomeni v praksi? Mladostnik (prav tam) o vzgojnih zavodih pove, da se mu po eni strani zdijo dobri (zaradi šole, ki jo posamezniki zaključijo), po drugi strani pa so mu zdijo slabi (zaradi slabe družbe, v katero avtomatsko »padeš«, ko si nameščen v zavod). Vendar Krajnčan in B. Grum (2013) temu dodata, da kljub kritikam, ki se dotikajo zavodov, le-ti vseeno pomagajo mladostnikom, da pridobijo spretnosti, za katere so bili v prejšnjem okolju prikrajšani.

Odpira se vprašanje, kakšna je vloga vzgojiteljev in kakšna je vloga mladostnika pri prehodu iz vzgojnega zavoda v samostojnost.

Na kakšen način poteka prehod? Kdaj se začne priprava posameznika na odpust iz vzgojnega zavoda v samostojnost? Kako naj bo zasnovana vzgoja v zavodu, ki bo mladostnika pripravljala na življenje po odpustu? Kakšen, če sploh je, je podporni podaljšek s strani zavoda?

M. Horvat (2000) zapiše, da je usposabljanje in privajanje posameznikov na samostojnost med osnovnimi nalogami in cilji vzgojnih zavodov. Tudi v Prilogi k vzgojnemu programu (2004) so zapisali, da je cilj bivanja mladostnikov čim hitrejša priprava na uspešno vrnitev nazaj v primarno okolje in dokončanje izobraževanja. Škoflek, Selšek, Ravnikar, Brezničar in Krajncan (2004) pravijo, da vzgojni zavodi oz. vzgojitelji že v času bivanja mladostnika v njem usmerjajo k sprejemanju odgovornosti za lastno življenje, torej ga vodijo v smeri samostojnosti in osamosvajanja. Dodajo, da je cilj vzgoje mladostnika usposabljanje za samostojno življenje in vključitev v običajno življenjsko sredino.

Krajncan in B. Grum (2013, str. 307) pa dodata še to: »Pomembni cilji dela vzgojiteljev z mladostnikom so: prenehanje izstopajočega vedenja, uspešen konec šolskega programa, določena mera samostojnosti in postopna osamosvojitve. Prav zadnja faza obravnave mladostnika je za njegovo prihodnost lahko ključna. V tej fazi se nemalo mladih znajde na razpotju. Zato je v času obravnave pomembno takojšnje ugotavljanje, kakšne so možnosti mladostnika bodisi v domačem kraju bodisi pri ljudeh, ki so mu lahko v oporo, da se bo po obravnavi lahko vrnil v »svoje okolje.« Izrednega pomena je, kot zapišeta avtorja (prav tam), da vzgojni zavod že v času obravnave mladostnika skuša iskati ter poiskati možnosti in situacije, ki bi mu lahko bile v oporo, ko bo vzgojni zavod zapustil in se vrnil v svoje domače ali katero koli drugo okolje.

Avtorji Škoflek idr. (2004) delno odgovorijo na vprašanje, kdaj se začne priprava mladostnika na prehod iz zavoda v samostojno življenje. Pravijo, da že z začetkom bivanja mladostnika v zavodu. Avtorice Boškić idr. (2012) pravijo, da je treba mladostnike vključiti v samo pripravo, da bi bil prehod kar se da uspešen. V svoji raziskavi so odkrile, da so med zavodi različne prakse glede priprave na prehod v samostojnost; nekateri zavodi začnejo s pripravo takoj ob namestitvi mladostnika. Ta priprava se kaže v začetnem načrtu, v

katerem določijo čas bivanja v zavodu, ki je povezan z zaključkom šolanja. Drugi zavodi začnejo s pripravo mladostnikov v drugem letniku šolanja, nekateri pa se ob zaključevanju bivanja mladostnika v zavodu začnejo pripravljati na oblike pomoči in podpore, ki jo bodo posameznikom po odpustu ponudile.

Kiehn (1997) doda, da je pred odpustitvijo mladostnika iz zavoda nujno potreben trening samostojnega bivanja. »Vzgojitelji morajo mlademu človeku, ki je pred odpustitvijo, dovoljevati, da se razgleduje navzven in da skupinskemu življenju ne posveča več tolikšne pozornosti kot prej. Tudi s tem bodo preprečili, da bi se mladostnik pozneje počutil osamljenega in ogroženega« (prav tam, str. 159).

Kiehn (1997) še opozori da moramo proces osamosvajanja razumeti kot dolgotrajnejši proces. Posameznik naj seveda pride do samostojnosti, ki jo avtor razume v smislu obvladovanja življenjskih tehnik, vendar naj ga osamosvojitveni cilji pripeljejo še dlje, preko samo poznavanja življenjskih tehnik. Flaker (1998) je sicer dejal, da se mladostniki v zavodu učijo veščin, ki jih potrebujejo za življenje v sami ustanovi, in da le-te potem niso uporabne v vsakdanjem življenju, ko mladostnik zapusti vzgojni zavod. Zato je posameznike pred odpustom velikokrat strah, želijo podaljšati bivanje v ustanovi ali pa naredijo nekaj, kar odloži odpust (prav tam). Krajncan in B. Grum (2013) dodajata, da je ravno dobra priprava mladostnikov na samostojnost tista, ki pripomore k boljšemu počutju mladostnikov ter zmanjševanju negotovih občutkov, ko se zaključi bivanje.

AKTIVNA VLOGA IN SOODGOVORNOST MLADOSTNIKA

Škoflek idr. (2004) zapišejo, da je pri učenju oz. pridobivanju samostojnosti pomembno načelo aktivne vloge in soodgovornosti mladostnika v procesu lastnega razvoja, saj se iz lastnih izkušenj veliko naučimo. Krajncan (2004) zato opozori, da mora biti vsak mladostnik aktiven pri ustvarjanju svoje prihodnosti.

S. Radić Bursać in I. Jeđud Borić (2013) sta s podatki, pridobljenimi v svoji kvalitativni raziskavi, ugotovili, da je bila za mlade izkušnja odhoda iz institucije zelo težka, čeprav so ga nestrpno pričakovali. Ko je do odpusta dejansko prišlo, so se jim pojavljali vprašanja, strahovi in negotovosti glede tega, kaj sledi. Osebe, ki so sodelovale v njuni raziskavi (prav tam), niso bile povsem prepričane, če so resnično pripravljene na samostojno življenje. »Razlogi za njihovo le delno pripravljenost se nanašajo na usvojene delovne in higienske navade, razvito odgovornost, posamezne individualne razgovore s strokovnjaki v domu ter sodelovanje v programu učenja življenjskih spretnosti« (prav tam, str. 260). Zato naj na tem mestu še enkrat poudarim, kako pomembna je dobra priprava mladostnikov na samostojno življenje in s tem njihovo dejavno sodelovanje, saj le-to pripomore k boljšemu počutju ter zmanjševanju negotovih občutkov ob zaključku bivanja (Krajncan in Grum, 2013).

Vprašanje, ki se mi postavlja, je, kako mlade, ki si zavod želijo zapustiti pri oz. po dopolnjenem 18. letu, sploh pripraviti na samostojnost. Ta leta so namreč še vedno najstniška leta, ko so mladi pogosto uporniški, še iščejo svoje mesto v svetu, zaznavajo svet odraslih kot njim nasproten svet, se morda ne želijo držati pravil, imeti obveznosti in se konec koncev niti ne zavedajo, kaj pomeni samostojno življenje. Menim, da jih lahko v zavodu pripravljajo oz. motivirajo k učenju samostojnosti, kolikor želijo (npr. v smislu obvladovanja življenjskih veščin, kot so kuhanje, pospravljanje, pranje, varčevanje, iskanje službe, obvladovanje drugih življenjskih dogodkov ...), a vprašanja sta, če so mladostniki za to sploh motivirani in kako jih motivirati.

Kiehn (1997) opozori, da se mladostnik verjetno sooča s številnimi vprašanji, kako naprej, prav tako se verjetno vzgojitelji sprašujejo, če so storili vse, da bi posamezniku pomagali na poti v samostojnost. Pri mladih se pogosto že v času priprave na odpust pokažejo strahovi pred resničnim samostojnim življenjem. Avtor (prav tam) še doda, da je pri mladostnikih, ki zapuščajo oskrbo, v ospredju strah pred osamljenostjo, in to ravno zaradi tega, ker so velik del svojega življenja bivali v zavodu in s tem v veliki skupini, konec koncev v veliki instituciji.

Smith, Fulcher in Doran (2013) pa zapišejo, da se mladi ne čutijo vedno vključeni v sprejemanje odločitev, ki so pomembne za njihovo nadaljnje življenje. Vprašati se moramo, če ideje za sodelovanje in vključenost mladih v prvi vrsti res služijo mladim posameznikom ali potrebam in koristi organizacije oz. v našem primeru vzgojnega zavoda. Avtorici Gregorec in Debeljak (2007) povesta, da se v sodelovanju med strokovnimi službami in uporabniki pogosto pojavi odvisnostni odnos, kjer je strokovnjak tisti, ki naj bi najbolje vedel, kaj posameznik potrebuje. Vključevanje uporabnika je zato zelo pomembno, vendar velikokrat zanemarjeno ali zgolj zbirokratizirano, pravita avtorici (prav tam).

D. Zaviršek, J. Zorn in P. Videmšek (2002) pišejo tudi o pravici do izbire, ki jo ima vsak človek, zato moramo kot strokovni delavci upoštevati posameznikove želje. Zapišejo (prav tam), da posameznike spodbudimo k izbiri na številne načine. Prisluhniti moramo posamezniku, kako si on predstavlja svoje življenje in kje mu lahko kot strokovnjaki pomagamo.

TEŽAVE MLADOSTNIKOV PO ODPUSTU IN SISTEMSKA NEUREJENOST POODPUSTNEGA SPREMLJANJA

Čeprav sta Krajncan in B. Grum (2013) zapisala, da je dobra priprava mladostnikov v vzgojnem zavodu na samostojnost tista, ki pripomore k boljšemu počutju ter zmanjševanju negotovih občutkov, ko se zaključi bivanje, hkrati opozorita še, da se pomoč mladim na tem mestu ne sme zaključiti, saj posamezniki po odpustu še naprej potrebujejo podporo, da bi se osamosvojili. Vendar je pomoč po odpustu do danes še vedno neorganizirana in nesistematična. Ko posamezniki zapustijo vzgojni zavod, se za njimi pogosto izgubi sled, saj država zanje poskrbi do polnoletnosti ali zaključka šolanja, nato pa je skrb presekana, pravijo R. Boškič idr. (2012). Če posamezniki nimajo podpore pri matični družini, ostanejo prepuščeni sami sebi, hkrati pa niso dovolj opremljeni za samostojno življenje (prav tam). Zato R. Boškič idr. (prav tam) omenijo, da je zelo

pomembno, če ima posameznik pri prehodu vsaj eno odraslo osebo, na katero se lahko zanese.

V Prilogi k vzgojnemu programu (2004) je zapisano, da kadar se otroci in mladostniki po odpustu ne morejo vrniti domov, jim pri ustvarjanju pogojev za samostojno življenje pomagata dom in pristojni center za socialno delo, vendar je raziskava A. Kobolt idr. (2015) prikazala, da po-stanovanjsko spremljanje mladih kljub poskusom ni formalizirano. Prav tako zapišejo, da ni nikakršne sistemske podpore, na podlagi katere bi se lahko uvedle in oblikovale nove oblike, kot so to npr. spremljanje mladih po odpustu, razne druge vmesne oblike ali pa povsem nove inovativne oblike, ki bi bile prilagojene različnim in spremenjenim značilnostim mladih. Ovire, ki so jih ustanove v raziskavi (prav tam) izpostavile, so torej sistemske ovire. »Sistemske ni dovolj dobro poskrbljeno za prožnost, da bi ustanove z minimalnimi vlaganji spreminjale in dopolnjevale svoje programe, kar bi bil temeljni pogoj za njihovo boljše odzivnost na spremembe« (prav tam, str. 122). Ta sistemska neurejenost mladostnike lahko vrže v bedo, hkrati pa so s tem lahko za državo večji strošek, kot bi bili, če bi država nudila pomoč do popolne osamosvojitve (Krajncan in Grum, 2013).

T. Mržek in Krajncan (2010) opozorita, da mladostnikom, ki so velik del svojega življenja bivali v institucijah, predstavlja odpust veliko življenjsko spremembo, za kar potrebujejo še nadaljnjo podporo. »Za mlade, ki prihajajo iz oskrbe, samostojno življenje največkrat ni ponujeno kot izbira, prav tako njihova pripravljenost na osamosvajanje ni odločujoči dejavnik v tem procesu, zato lahko prehod v samostojno življenje doživljajo kot svojevrstno deložacijo iz sistema oskrbe.« (Mann-Feder, 2007, v Radić Bursać in Jeđud Borić, 2013, str. 249–250)

Avtorja Krajncan in Bajželj (2015) sta odkrila, da se v obdobju poinstitucionalne obravnave mladim ne pomaga dovolj s strani ustanove (npr. vzgojnega zavoda) in odgovorne osebe, prav tako pa ne s strani socialnih služb. Mladim primanjkuje finančne in tudi človeške/osebne podpore.

R. Boškić idr. (2012) so odkrili, da centri za socialno delo s posamezniki, ki so zaključili bivanje v vzgojnem zavodu, nimajo stikov, razen ko ti posamezniki sami pridejo po pomoč na pristojni center.

Tako v bistvu tudi na strani centrov za socialno delo primanjkuje sistemsko omogočenega pozavodskega spremljanja in podpore, ampak sta ta pomoč in podpora le neformalni in (lahko bi rekla) neobvezujoči. Tudi Krajnčan in B. Grum (2013) zapišeta, da naj bi bil center za socialno delo tisti, ki prevzame glavno vlogo pri delu z mladostnikom po njegovem odhodu iz vzgojnega zavoda, vendar ni zapisanih vodil, ki bi opredeljevala spremljanje po odhodu iz zavoda. Spremljanje mladega oz. pomoč mlademu se tako v večini primerov zgodi le, če posameznik sam poišče pomoč.

Raziskava, ki sta jo izvedla Krajnčan in B. Grum (2013), je med drugim prikazala, da vzgojitelji po odpustu mladostnika iz vzgojnega zavoda po navadi nimajo več stikov z mladostniki. Le s tistimi, s katerimi so ohranili boljši odnos, imajo morda več stikov. R. Boškić idr. (2012) so v svoji raziskavi predstavile dejstvo, da strokovni delavci v vzgojnih zavodih nimajo zakonske podlage za spremljanje posameznika po odpustu iz zavoda. Tudi avtorja Krajnčan in B. Grum (2013) opozorita, da v opisu delovnih nalog vzgojiteljev sodelovanje vzgojnega zavoda in centra za socialno delo po odpustu mladostnika ni zapisano in se zato po navadi sploh ne zgodi. »Tako je potreba po nadgradnji delovnih nalog oziroma vzpostavitvi profila, ki bi prevzel mentorstvo mladostnikov po odpustu iz takih in podobnih institucij, zelo velika. Pa naj gre tukaj za mlade, ki se vrnejo domov, ali pa za tiste, ki izberejo druge načine življenja po odpustu.« (prav tam, 2013, str. 318) »/.../ po oceni strokovnih delavcev bi bilo osebe primerno spremljati še vsaj nadaljnji dve leti po odhodu iz zavoda.« (Boškić idr., 2012, str. 58–59)

Krajnčan in B. Grum (2013) kot pomembno vprašanje izpostavita, kam mladostniki po odpustu sploh gredo in kako se znajdejo. Avtorja Krajnčan in P. Šoln Vrbinc (2015, str. 27) pa sta z vključitvijo vseh slovenskih vzgojnih zavodov v svoji raziskavi odkrila naslednje: »V povprečju se tretjina otrok vrne domov (kar ne pomeni, da so ustrezne razmere za to), tretjina se ob različnih pomočeh osamosvoji, tretjina pa nadaljuje v stanovanjskih skupinah oziroma vzgojnih zavodih. Do 20 % otrok nima prave izbire, kam naj gre po končani obravnavi. /.../ Velike težave imajo tudi tisti, ki ne zmorejo obstoječih oblik pomoči in jih predčasno odpustijo iz zavoda.« (prav tam, str. 27)

R. Boškic idr. (2012) zapišejo, da je posameznikov življenjski potek po odhodu iz vzgojnega zavoda v veliki meri odvisen od tega, kako je rešena stanovanjska problematika. M. Ule (2008) pa poudari tudi pomoč in podporo socialnih politik, ki lahko mladim pri prehodu v odraslost pomagajo ublažiti ta prehod. Tukaj ima v mislih zaposlovanje, izobraževanje, stanovanja. S. Mandič (1999) zapiše, da so stanovanjskim tveganjem in s tem brezdomstvom, ki je najakutnejša oblika stanovanjskega tveganja, med drugim najbolj izpostavljeni mladi, ki so ostali brez podpore staršev. Tudi Casey Family Programs (2003, v Chapman in Christ, 2008) se dotaknejo brezdomstva in zapišejo, da nekatere mlade, ko izstopijo iz vzgojnega zavoda, doleti izkušnja brezdomstva. Boškic idr. (2012) pa opozorijo na dejstvo, da ni glavni problem t. i. klasično brezdomstvo, ko posameznik živi na ulici, ampak tudi t. i. prikrito brezdomstvo, kjer posamezniki menjajo bivališča (spiyo pri prijateljih, znancih).

Krajnčan in P. Šoln Vrbinc (2015) sta ugotovila, da bi vsi vzgojni zavodi v Sloveniji nujno potrebovali različne oblike pozavodskega spremljanja in podaljšano skrb za mlade po odpustu v obliki stanovanjskih skupin, mladinskih stanovanj. Krajnčan in B. Grum (2013) pa sta že dve leti prej zapisala, da skušajo vzgojni zavodi v Sloveniji kljub neurejenosti zakonodaje na področju pozavodskega spremljanja na najrazličnejše načine pomagati mladim po odpustu, npr. z najemanjem mladinskih stanovanj. »/.../ s tem vsaj nekoliko omilijo prepad med zavodskimi zidovi in samostojnim življenjem« (prav tam, str. 309).

NAMEN IN METODA DELA

Raziskovala sem prehod mladostnikov iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje z vidika mladostnikov in vzgojiteljev. Raziskovalni problem je bil: raziskati življenje (nekaj) mladih v fazi prehoda iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje. Znotraj tega sem raziskovala, kakšen je bil prehod iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje, kakšno je bilo življenje mladih po odpustu, kako (če sploh) je bilo zanje po odpustu poskrbljeno tako z vidika mladih kot z vidika

vzgojiteljev, ki so zanje skrbeli. Prav tako so me zanimala možne (sistemske) oblike poodpustne pomoči in kaj bi se še lahko razvilo.

Uporabljen je bil delno strukturiran intervju. Vzorec predstavlja 6 oseb, 3 mladostnike in 3 vzgojitelje. Z intervjuvanci sem stik vzpostavila namensko, preko vzgojnega zavoda. Sodelovali so trije mladostniki, ki so takrat že zaključili z bivanjem v vzgojnem zavodu in so bili na samostojni poti različno dolgo, ter trije vzgojitelji, ki so vsak predstavljali matičnega vzgojitelja vsakega izmed izbranih mladostnikov.

Izbrala sem kvalitativen pristop in znotraj tega kombinacijo induktivnega in deduktivnega pristopa. Pri analizi so me vodila naslednja raziskovalna vprašanja: Kako mladostnik opisuje življenjski položaj v fazi prehoda iz vzgojnega zavoda?, Na kakšen način je potekal prehod mladostnika iz vzgojnega zavoda v življenje izven zavoda?, Kakšno podporo so mladostniki prejeli oz. bi jo potrebovali v fazi prehoda iz vzgojnega zavoda?, Kako vzgojitelji pripravljajo mladostnika na življenje po odpustu iz vzgojnega zavoda in kako opredelijo fazo prehoda?, Na kakšen način (če sploh) vzgojitelji spremljajo mladostnika po odpustu in kakšne predloge pri tem podajajo?

TABELA 1: *Predstavitev vzorca*

FANT M1	FANT M2	FANT M3
21 let	21 let	19 let
zunaj zavoda 6 mesecev	zunaj zavoda v času intervjuja 3 leta	zunaj zavoda leto in pol
VZGOJITELJ V1	VZGOJITELJ V2	VZGOJITELJ V3
bil matičen vzgojitelj M1	bil matičen vzgojitelj M2	bil matičen vzgojitelj M3

REZULTATI IN INTERPRETACIJA

Naslednja poglavja predstavljajo nekatere kategorije (priprava na samostojnost, odpust in spremljanje po odpustu) ter s tem odgovore na nekatera raziskovalna vprašanja. Za potrebe tega članka sem izbrala zase najpomembnejše izsledke, v zapisanem sem izmenjevala mnenja mladostnikov in vzgojiteljev.

PRIPRAVA NA SAMOSTOJNOST

NAČRT

M₁ in M₂ povesta, da priprava poteka ves čas bivanja v zavodu. Začne se ob začetku bivanja z zapisom načrta, pri čemer je vključen tudi mladostnik. M₂: *»Na začetku, ko sn pršu v zavod, smo naredl neki načrt, ampak ga nismo točno določli, ker še nismo vedli vse, smo se pa pogovarjali o odpustu, ko bi šolo naredo /.../.«*

Priprava mladostnika na samostojnost v očeh V₁ poteka skozi proces celotnega fantovega bivanja v zavodu, ko skupaj z mladostnikom načrtujejo odhod: *»Sigurno prvo, da skupaj načrtujemo: kam bo šel po odpustu, sestanki s centri in s starši oziroma tistimi, ker mu bojo dali bivališče /.../.«* V nadaljevanju pa V₁ in V₂ natančneje opredelita, da se začnejo skupaj s fantom pripravljati na odhod, ko začne teči mladostnikovo zadnje šolsko leto (nekje 10 mesecev pred dejanskim odhodom). Na odpust se pripravljajo tako, da sodelujejo s starši (razreševanje družinskih odnosov, priprava staršev na mladostnikov prihod nazaj domov) in okoljem ter pristojnim centrom za socialno delo, da se udeležujejo obiskov na domu ter da mladostnik preživlja vikende in počitnice doma. Prav tako z vzpostavitev kontakta z zavodom za zaposlovanje.

V₁ in V₃ podobno kot M₁ izpostavita, da je zelo pomembno, da ima mladostnik neko vizijo, cilje, kako naprej po zavodu, ki jih oblikujejo oz. načrtujejo skupaj (bodisi glede zaposlitve bodisi glede stanovanjske problematike) in ki se jih mladostniki z vzgojiteljevimi usmerjanji, preverjanji in pomočjo tudi držijo oz. uresničujejo. V₁ še doda, da pri pripravi ne sodeluje samo en vzgojitelj, ampak tim

vzgojiteljev, ki skupaj z mladostnikom in starši razmišljajo o rešitvah in idejah za mladostnika, v veliki meri pa je priprava odvisna od mladostnika, koliko je on pripravljen storiti zase in sodelovati.

VSAKODNEVNA RUTINA

Priprava na samostojnost je po besedah vseh mladostnikov potekala že s tem, ko so morali upoštevati vsakodnevno rutino, upoštevati red ter končati šolanje. M1: *»Pač zato, ker ko sam živiš, se tudi moreš zjutraj vstati, porihtat stvari, pospraviti, se spraviti, it v službo, pa iz službe domu. /.../ Tudi doma kdaj delaš za službo, tak kot si tam v zavodu pač delal za šolo. Meni je ustrezal taki potek pač. Neka rutina /.../ V zavodu sn si narejo pač neko sliko, kak more potekati naprej ne. /.../ Pač neki red more bit, ne.«* Tudi vzgojitelji povedo, da se na samostojnost mladostniki navajajo že skozi vsakodnevno življenjsko rutino (bujenje, zajtrkovanje, odhodi v šolo, prostčasne aktivnosti, učne ure, nočni počitek, navajanje na osebno higieno, učenje, kaj je prav/narobe, varčevanje denarja, nekatere je treba naučiti tudi, kako se vklopi pralni stroj, katera oblačila prati skupaj ter na koliko stopinj ipd.).

KUHANJE IN PRANJE PERILA

Že v zavodu se poskuša omogočiti čim bolj samostojno življenje, kar vsi trije mladostniki ponazorijo z učenjem veščin samostojnosti ter možnostjo (poudarek je na možnosti in ne nujnosti) samostojnega kuhanja (zajtrka, večerje, med vikendi kosila) ter možnostjo samostojnega pranja perila, likanja. Vendar pa je M2 dejal, da je to potekalo takrat, ko ni bilo perice, med vikendi ali takrat, ko je mladostnik sam želel to narediti (to ni bila zahteva). M1: *»Pol kuhat znam, sn se naučo v zavodu, smo metal skup, kaj je blo možno, ko smo si po večerih včasih skup kuhali. To so nam vzgojitelji pomagali pa naučili. V vsaki skupini je bil posebej pralni stroj. Prvič sn reko naj mi pokažejo, sn reko eni vzgojitelji, pol pa sn si nekaj sam deval prat.«*

ZA VSE JE POSKRBLJENO

Izpostavijo pa tudi drugo stran, M₃ na primer pove : *»/.../ Kar se meni zdi, da se marsikomu dogaja, da te rutine, ko greš ven iz zavoda, več ni, zato ker v zavodu so nam, nam je kuharica kuhala, pa prali so nam, pa vse to. In marsikdo se tega pač preveč razvadi, /.../ če prideš z neko zavodsko rutino, enostavno ne morš narejit nič, nisi neki samostojn, ker si bil navajen vse v zavodu, ker je blo za vse poskrbljeno /.../« Če so sami imeli voljo in željo kaj postoriti, so lahko: *»Da se nisem zanašal preveč na to, na tiste servise, ko mi jih je zavod ponujal. Sn si tud recimo sam cote pral, pa sam kuhu, pa tk. Ja kaj več pa tud, pravim ni blo.«* Drugače pa: *»/.../nisi rabo za nič skrbet, saj pravim, to za hrano, da je blo skuhan.«**

M₃ je mnenja, da se v zavodu ne moreš naučiti samostojnega življenja, saj nisi nikoli sam: *»Vedno je nekdo zravn tebe, ker ne živiš samostojno tam. Samostojnega življenja se naučiš samo s tem, da samostojno živiš. /.../ Saj smo meli pralni stroj tam, pa bi si lahko sam šel, nesu enkrat na tedn cote prat pa si poštimu, pa tud kuhne so ble v vsaki skupini, bi si lahk sam kuhu, če bi se zmeno, sam to je tisto, a ne: nobenmu se tud ne da. In pol pravim ne, pade v tisto: aja, zakaj pa bi, če mi tk ona kuha, pa če mi tk ona pere, ne.«*

Če pogledamo še izjave vzgojiteljev, je V₃ mnenja, da zavod še preveč zadovoljuje potrebe mladostnikov, kar prikaže naslednji citat: *»Še preveč. Mislim, se razumemo, kakšne potrebe. Kuhanje, prevozi, vse to. Vse potrebe, te osnovne, po hrani, so zadovoljene, po varnosti, vedno majo kam za iti, ne glede na to, kaj bojo naredli, pridejo. Vse osnovno majo priskrbljeno. /.../«* Podobno pove tudi V₂ in izpostavi, da vsi ljudje nismo kompatibilni in da je težava pri osamosvajanju mladostnika, če mladostnik ne sprejme zavoda kot neko podporo, ampak samo kot neko formalno obliko bivanja, kjer po navadi nič ne naredi. *»Včasih mi je vzgojitlca vse zrihtala. Zaj sn si mogo vse sam. Na primer, ko sn šel v vojsko delat teste. Če bi še bil takrat v zavodu, te bi me vzgojitelj pelal tja. Zaj pa sn mogo sam.«*

DENAR

Vsi trije mladostniki kot tudi vzgojitelji opišejo upravljanje z denarjem. V kolikšni meri je mladostnik sam upravljal z denarjem, je bilo po besedah M2 odvisno od njegove sposobnosti ravnanja z denarjem. M1 upravljanje z denarjem opiše skozi vzgojiteljevo pomoč, da gredo vzgojitelji skupaj z mladostniki po nakupih, kjer jim vzgojitelji svetujejo, da ne zapravijo preveč denarja. M2 pa še doda, da je denar skupaj z vzgojitelji varčeval, po dogovoru si je dvigoval denar in se v bistvu naučil »šparanja« ter se tako pripravljaj na skromno življenje.

REALNO ŽIVLJENJE

V2 še posebej izpostavi pripravo mladostnika, da se znajde v realnem življenju z reševanjem vsakodnevnih življenjskih težav, prav tako V3, pri čemer oba izpostavita ustanove. V3: *»/.../ na primer, banalna stvar, sam it na glavno avtobusno postajo pa si podaljšat mesečno karto recimo, it sam k zdravniku, ne da mi delamo stvari namesto njih. Okej, mu pokažeš, poveš, kak bi naj, pa da naredi sam. Da mu ti osnove daš, da tud prošnje piše sam, ne ti namesto njega /.../ da gre na center za socialno delo, če potrebuje kaj od njih, da si sam uredi prakso pri delodajalcu /.../ da je sposoben sam razpolagat z denarjem, kar pomeni, da mu ti lahko zaupaš 20 €, gre on z njimi v trgovino kupit, kar smo se dogovorili, ti prinese račune in preostanek denarja, da se hkrati drži dogovora, ko gre kam, pa te v bistvu birokratske zadeve, kar sem mogoče spustila, da bi mogoče se znal na zavod za zaposlovanje sam prijavit, napisat življenjepis, tak spodoben življenjepis, ki mu ga ne rabiš pregledat, se prijavit za delo. /.../ In potem prevzet odgovornost za svoja dejanja, ne da te morajo drugi opravičevat. Nisi šel v šolo, v redu, idi, povej, zakaj, oziroma poklič sam na prakso /.../.«*

ZAKLJUČEK IZOBRAŽEVANJA

Kot pripravo na samostojnost vzgojitelji opredeljujejo, da mladostniki med bivanjem v zavodu uspešno zaključijo izobraževanja, s

čimer je zaključek šolanja po besedah V2 temelj za osamosvojitvev, mladostniki pa pridobijo večjo samozavest, saj jim je nekaj uspelo.

VEDENJE IN OSTALE VEŠČINE

Mladostniki izpostavijo tudi to, da so izboljšali svoje vedenje. Vzgojitelji so jih naučili reševati težave na bolj konstruktiven način, to je s pogovorom, iskanjem kompromisov, naučili so jih vrline poslušanja ter kontroliranje lastnega (v preteklosti nasilnega) vedenja, pomagali so jim zastaviti cilje in se držati poti do uresničitve: »/.../ *socialnih veščin sn se dost notri nauču. S tega vidika, zlo uporabno vse. /.../ Mogoče bolj ti, te asertivne sn se nauču, teh tehnik asertivnih. Bolj s tega vidika, komunikativnosti recimo, različni pristopi komunikacije. /.../ Dans ne bi takoj, po domače povejano, popizdo, ampak bi se znal pomirit.*«

V1 izpostavi, da so mladostniki ob koncu bivanja stari 18, 19, nekateri 20 let in da se takrat že opazita večja samostojnost ter večja zrelost kot ob začetku bivanja. Večjo samostojnost v smislu, da mladostnik redno hodi v šolo, je v šoli uspešen, da se lahko mladostniku zaupa (da se bo npr. držal sklenjenega dogovora glede prostega izhoda in ure vrnitve), da mladostnik ne izvaja več kaznivih dejanj.

KRITIKA

Zanimivo je, kako sta dva izmed mladostnikov kritična do te priprave na samostojnost. Ker sta bila v času pisanja te magistrske naloge zunaj zavoda že kar nekaj časa, sta imela možnost reflektiranja svojega bivanja v zavodu. Eden je – kljub temu da je povedal in naštel, da je občasno pral oblačila, da je občasno kaj skuhal, da je samostojno poskrbel za kakšne zadeve – vseeno dejal, da gre v zavodu za 'servirno tehniko', drug mladostnik pa je za zavod celo uporabil izraz hotel: »/.../ *No, zdaj kuhanja je blo bolj mal, ker je to pač bil hotel, odkrito povedano.*« Poudarek je torej na možnosti, lahko bi morda rekli tudi izbiri, ne pa nujnosti skrbeti samostojno za svoje osnovne življenjske opravke (kuhanje, pranje perila).

V2 izpostavi, da so vzgojni zavodi totalne institucije, zaradi česar mladostnikov po njegovih besedah ne morejo najbolje

pripraviti na samostojno življenje: »Težko v eni taki totalni instituciji, kot je naša, da bi ga lahko nekak pripravljali na samostojno življenje. Kaj je v bistvu definicija samostojnega življenja: da sam poskrbiš za sebe in da samostojno živiš. Ampak kje bo tukaj samostojno živel, če ima tu vse ugodnosti? /.../ tu ma za hrano poskrbljeno, ne rabi kuhat, ne rabi si zajtrka, lahko si zajtrk pripravi, če hoče, al pa tud ne, v glavnem ne. Skratka ni, nima predstave, kaj je to samostojno življenje. /.../ Zato ker je poskrbljeno za vse, ker je poskrbljeno za elektriko, za vodo, za hrano, za obleke, za šolske potrebščine, ker je to vse poskrbljeno. «

Tudi V₁ se dotakne razvjenosti, tako kot že eden izmed mladostnikov: »Včasih smo jih kar preveč, se mi zdi, malo razvadli, smo jih za vsako stvar mi vozli tja.« V zavodu mladostnike velikokrat vozijo po opravkih (npr. v šolo, k zdravniku), V₃ pa še doda, da vzgojitelji zjutraj budijo mladostnike v zavodu, da ne bi prespali pouka.

Po mnenju V₃ osamosvajanje mladostnikov v zavodu ni zadostno: »/.../ Ker smo v našem zavodu, smo jih ful spedenali, to se pravi servirno tehniko uporabljamo, kar pomeni, da vse namesto njega narediš, in mislim, da ni pol samostojen za življenje, zunaj. To, da naredi šolo, ni zadosti včasih. /.../ Sam je moral it na avtobus, če pa ni šel, smo ga peljali. /.../ Mi smo jih peljali k zdravniku, čeprav so bili stari tud 20 let, smo ga peljali k zobozdravniku. /.../ Tak da tudi to je bilo spodbujanje ležernosti, lenobnosti, nesamostojnosti. Opravičevali smo mu vse ure, kar je tak manjkal, ker bog ne daj, da bi letel iz šole, pomeni, da nismo naredili k samostojnosti nič. /.../ In oni so tega ful navajeni, zato se mi zdi, da jih ne učimo za samostojnost.« Izpostavi, da v zavodu manjka red: »In če je vse razpuščeno, so razpuščeni otroci in če nimajo okvirov, strogih okvirov, da vejo, kje so meje, bodo taki, zakaj, če lahko. Če se jim nič ne zgodi.«

Zelo zanimiva je naslednja prispevka V₃: »Ful je težko res tak iz enega inkubatorja, pol prideš tak čisto gol ven. Dejansko gol, tak kak si bil v inkubatorju, lepo fino na toplem, za vse je blo poskrbljeno, vse so ti dovajali, hranili, pazili, puuuuf, zdaj pa si tam na cesti: gol, bos, brez opreme. In se mi to zdi ful grozno.« Izpostavi tudi svoje mnenje, da zavod preveč zadovoljuje potrebe mladostnikov, saj morajo ti narediti zelo malo ali nič za to, kar dobijo: »Mislim, da so vsi eni taki razvajenci, ampak vrjetno zaradi sistema, ki ga mamó mi, ostanejo razvajenci. /.../ Vse jim je priskrbljeno in jim še mi včasih preveč nudimo. Tak da menim,

da preveč zadovoljujemo te potrebe in da zlo ali nič ali zelo malo morajo narediti, za to, kar dobijo. /.../ So le redki, ki so delali sami hrano, so vzgojitelji delali hrano namesto njih. /.../ Po mojem bi moral že zavod zdaj več narediti za to samostojnost.«

ODPUST IN SPREMLJANJE PO ODPUSTU

ODPUST

M₁ je ob koncu bivanja v zavodu doživljal raznolika čustva: »Po eni strani sn bil ful vesel, po drugi strani pa mi je blo ful žal.« M₂ je odpust doživljal kot nekaj samoumevnega: »Kot samoumevno sn ga vzel. Ker sn se tud čuto pripravljen na samostojno življenje in sn si reko: enkrat bi se tak moglo zaključit.« M₃ je odpust komaj čakal, istočasno pa je bil nesiguren, ker je odšel v najemniško stanovanje in ni vedel, kako se bodo stvari razpletle. M₃: »Malo sn bil nesiguren pred svojo prihodnostjo, pa tak cajt je: še devetnajst nisl bil. Pa sn pač pri osemnajstih sn šel za sebe živet, to je dandanes ful hitro. /.../ Ful mi je blo fajn, ful sn bil živčn, pa ful nisl vedo, kaj bo, ker bom šel na svoje živet. Pa ful sn komaj čakal. /.../ Ja, malo sn bil raztrešen v glavi.«

PODPORA

Posebej zanimiva se mi je zdela izkušnja M₁, ki je odšel domov že prej, kot je bilo uradno določeno, tako da se je lahko navadil na samostojno življenje, hkrati pa je imel še vedno možnost vrnitve v zavod po pomoč, pogovor, spanje. M₁: »Ja. Jaz sn tak še vedno nazaj hodo, pa spal v zavodi, če sn mel probleme doma. /.../ To mi je pomagalo, da sn se navado na samostojnost, ampak sn še lahko vseeno nazaj v zavod šel, ker še uradno nisl bil izpuščen /.../«

Zanimivo je, kako je mladostnik poročal o svojih čustvih. »Na začetku sn bil srečn, pol pa bi se kr hitro vrno. /.../ Saj, pol po nekem cajtu bi šel raje nazaj. Kak je realno življenje, pa kak je, ko ti še vseeno stoji nekdo ob strani 24 ur na dan v zavodu.« Hkrati tudi pove: »Včasih mi je vzgojiteljca vse zrihtala. Zaj sn si mogo vse sam. Na primer, ko sn

šel v vojsko delat teste. Če bi še bil takrat v zavodu, te bi me vzgojitelj pelal tja. Zaj pa sn mogo sam.»

TELEFONSKI POGOVORI

M1 je dobil podporo in pomoč po končanem bivanju v zavodu in jo prejema še danes, ko je zunaj zavoda že okoli 6 mesecev (v času pisanja magistrske naloge). Pomoč in podpora sta v obliki telefonskih pogovorov: *»Saj še zaj grem tja. /.../ So mi posebej tak ostali. Saj pravim, jaz lahko vzgojitelco še zaj pokličem pa se lahko z njo pogovarjam. Pa še zaj hojim v zavod na obiske.«*

NASVETI

M2 pove, da uradno ni prijel nikakršne podpore, neuradno pa je še vedno bila v obliki nasvetov, kar pa opiše takole: *»Uradno ni bla nikakršna. Neuradno pa še vedno je seveda bila. Z vzgojitelji sn se še vedno, če bilo koga kaj rabiš, valda, za kak nasvet al pa pomoč, se še da. Ampak to čist neuradno /.../«*

HRANA

M3 je dobil zelo konkretno podporo in pomoč ob odhodu, in sicer v obliki hrane, ki je zadostovala za približno prvi mesec njegovega samostojnega življenja v najemniškem stanovanju. Kasneje, ko je bil že zunaj zavoda, pa podpore ni dobil: *»Ni je blo. Pač bli so takega mnenja, da te, ko grem jaz vun iz zavoda, sn pač vun iz zavoda, a ne. /.../ Oni niso več odgovorni za tebe.«* Sicer pa je M3 še danes v stikih z vzgojitelji, bil je v zavodu nekajkrat po odpustu, kjer se je oglasil na kavi. V3 pove, da velikokrat kakšnemu mladostniku ob odhodu iz zavoda zavod ponudi oz. pripravi osnovni paket hrane ali pa mu kupijo kakšno posodo, odeje, včasih se mladostnikom tudi fizično pomaga seliti v najemniško stanovanje (npr. pri M3).

V vseh treh pogovorih sem lahko zasledila, da sta bili pomoč in podpora neuradni in na pobudo mladostnika. Mladostniki so bili tisti, ki so se oglasili oz. prišli na obisk v zavod ali poklicali ter povprašali za kak nasvet ali pomoč. Zelo konkretna oblika pomoči

pri odpustu je bila pri M₁, ki mu je zavod pomagal pri iskanju službe, ter pri M₃, ki je ob odhodu dobil paket hrane, da je lahko začel samostojno življenje. M₁ zelo jasno tudi pove, da je trdno prepričan, da bi pomoč v kakršni koli obliki (če bi zanj zaprosil) v zavodu tudi dobil.

REALNOST

Če sedaj pogledamo še odgovore vzgojiteljev, ugotovimo, da so velikokrat vzgojitelji in mladostniki prepuščeni sami sebi pri iskanju rešitev, kam in kako po odpustu iz zavoda, saj jim centri za socialno delo niso oz. ne pomagajo.

V₁ se zdi nesmiselno ter tudi nevarno, da bi mladostniku, ki je končal šolanje, v zavodu še naprej omogočali življenje v zavodu samo zato, da bi imel streho nad glavo: *»Ker to neko podaljševanje samo zato, da bo on mel streho nad glavo, ni smiselno pol več. Škodimo in njemu in sebi, svojemu delu, ker potem zadaj so že drugi fantje, njega pa nimaš več pol s čem držat: šolo je končal, potem se hitro tu malo razvadijo, hotelsko, ni več učnih ur, bi on pol: ne bi več ob desetih prišo gor. /.../ Da ko fant pri nas konča program, ga konča.«*

V₁ je povedal, da vzgojitelji po odpustu mladostnika nimajo več vloge: *»So pa sigurno neke vezi s fanti spete oziroma dostkrat ker pride nazaj na obiske, pa se kaj pomenimo. Mamo neke kontakte, kaj več pa potem tud mi za njega ne moremo nardit. ne. /.../ Ni v okviru naših delovnih nalog niti v okviru naših pristojnosti. To pol mislim, da je to pol odvisno od vsakega vzgojitelja tud. Jaz osebno: vsak je dobrodošel tu pri nas za kaki nasvet, kaj dost pa mislim, da se niti nočem izpostavljat, se ne bi izpostavljal pol kaj več pol dalje. Jaz osebno. /.../ Ne veš tud pol, kaj se s tem fantom dogaja, maš dost drugih skrbi tukaj v zavodu. Sigurno po človeški plati bi bil pripravljen, ne. /.../ Zlo mi je všeč recimo, ko M₁ pride sem v zavod pa vidim, da vse laufa z njim, čist človeško, ne kot vzgojitelj, ko ga vprašaš: kak je kaj, pa če bi on kaj proso, bi mu sigurno šel na roko, ampak ne, ne v liniji vzgojitelj – mladostnik, ampak kot pomoč sočloveku.«*

PREDLOGI

Glede na to, da imajo v zavodu možnost, da si mladostniki sami operejo oblačila, da si sami kuhajo, vendar večinoma te možnosti ne izkoristijo, V2 predlaga, da bi zadnje obdobje bivanja v zavodu mladostnik za vse te stvari dejansko tudi sam skrbel (da bi si sam pral in sušil perilo ...). Osebnostno menim, da ne samo zadnje obdobje, ampak celotne obdobje bivanja v zavodu. Prav tako je podan predlog, da bi mladostnik del svoje štipendije namenil ekonomskemu življenju v zavodu: *»Bi mogli neke korake počasi premikati, da bi sami urejali te stvari, kaj jaz vem: jaz mam štipendijo, ki jo koristijo za neumnosti, namesto da bi to štipendijo uporabljali za življenje, za ekonomsko življenje, bom reku, čeravno so mogoče še premladi /.../«*

Podobnega mnenja je V3: *»Če se ne boš vstal pa če ne boš naredo si za jest, boš lačen, oprosti, tak je preprosto. Vse sestavine maš v hladilniku, jaz, vzgojitelj sem tu, da ti pomagam, da ti dam nasvet, te usmerjam, tudi kaj narežem, ne govorim o tem, da sem jaz zaj tam komandant, ampak gre v bistvu za to, da on sam naredi in se s tem tud nauči narediti, da bo vedo za svojo ljubljeno doma narediti pa za sebe. Ne pa da se usede, še mize ne pripravi, pa je 20 let star. /.../ Bistvo je, da te jaz naučim, da ti vidiš smetko tam, da vzameš metlo, pa jo pobrišeš. Da ti kot mladostnik vidiš. To je učenje za samostojno življenje. Meni ni težko pomit posode, tudi ne. Ni bistvo, da jo jaz pomijem, bistvo je, da jo ti, pa da ti za sabo pomiješ. Ne pa: ah, saj bo že nekdo. Ja, kdo bo, ko boš sam, kdo? Pač pomil boš posodo, ko ne boš mel več kozarca, al kaj, kdaj boš vido, da je treba pomit, ko bojo ščurki okrog letali al kdaj?«*

V1 poda razne predloge za nadaljnje poodpustno spremljanje. Možnosti vidi v raznih nevladnih skrbstvenih organizacijah, ki bi prevzele skrb za mladostnika. Tudi V2 poda predlog za še večjo vzpostavitev dnevnik centrov za različne problematike, npr. za brezdomce, odvisnike. Izpostavljena je bila tudi vojska kot (v preteklosti) možna oblika nadaljnje podpore, saj so po enoletnem delovanju v vojaški službi posamezniki postali še zrelejši, prav tako pa je bil v vojski mladostnik še za eno leto preskrbljen. Ena izmed možnosti, ki jo izpostavi V1 in V3, so tudi samski domovi, ki so finančno najbolj ugodni, V3 pa nakaže tudi na možnost bivanja v

domu za brezdomce. Vendar pa se mora oboje plačati, kar pa je lahko spet problem pri mladih brez finančnih sredstev.

Izpostavljena je bila tudi potreba po več stanovanjskih skupinah in mladinskih stanovanjih, ki bi jih vzgojni zavodi lahko imeli, kjer bi po mnenju vzgojiteljev ublažili prehod v samostojnost in prešli v samostojnejšo obliko bivanja.

Vsi trije mladostniki so začeli samostojno življenje pri zgodnjih, še ne dvajsetih letih. Od tega sta morala dva mladostnika zaživeti povsem samostojno, saj nista imela podpore domačega okolja. En mladostnik je podporo domačih sicer imel, lahko se je torej vrnil nazaj v družino, kjer pa sicer ni imel dobrih odnosov. Dva mladostnika tako nista imela možnosti podaljšanega mladostništva, ampak sta se za današnji čas morala zelo hitro postaviti na noge. Oba sta pri tem naletela na zaplete in težave.

SKLEP

S. Radić Bursać in I. Jeđud Borić (2013) omenita, da je za vsakega mladega človeka začetek samostojnega življenja težek, pojavlja se veliko izzivov, stresa, negotovosti, vprašanj. To, da se mladostnika predhodno odpusti na »poskusno samostojno življenje« že pred dejanskih odpustom iz zavoda (kot so to storili pri M₁), bi lahko imenovali trening samostojnega bivanja (izraz je uporabil Kiehn, 1997). Posameznik tako lahko izkusi samostojno življenje izven zavoda (v domačem okolju ali katerem drugem okolju), še vedno pa ima ob morebitnih težavah možnost vrnitve nazaj v zavod (saj uradno še ni izpuščen).

Ravno s tega vidika se mi zdi zelo pomembno, da v zavodu poteka dobra priprava na samostojnost, saj je že I. Benedik (1987) opozorila na dejstvo, da se pred mladostnika, ki se ne more vrniti v družino in je torej prisiljen začeti samostojno življenje, postavijo zelo težke naloge (zjutraj mora samostojno vstati, se pripraviti za delo, biti na delovnem mestu 8 ur, samostojno mora reševati vse konflikte na delovnem in zasebnem področju, ko pride domov, mora poskrbeti za svojo prehrano in osebne stvari).

»Če pomislimo, koliko obremenitev mora dnevno prenesti ta nedozoreli (pogosto še mladoletni) človek, se lahko za primerjavo vprašamo, koliko povprečnih mladostnikov brez vedenjskih težav je sposobnih po tem vzorcu uspešno funkcionirati« (Benedik, 1987, str. 69). R. Boškic idr. (2012) omenjajo mednarodne raziskave, ki so prikazale, da imajo mladi, ki zapustijo bivanje v vzgojnih zavodih in stopijo na samostojno pot, pogosto zelo težavno pot v odraslost. »Za večino je ta pot nenadna, krajša in hujša, za nekatere pa daljša in bolj zaščitena kot pot večine drugih mladih, ki niso bili v posebnih oblikah varstva« (prav tam, str. 16).

Ne morem mimo dejstva, da se uporablja Priloga k vzgojnemu programu iz leta 2004. Potrebne so spremembe. Menim, da smo prerasli velike institucije, zavode. Menim, da se je treba začeti približevati praksi, ki daje prednost manjši skupni, v družino naravnano skupino z manj mladostniki in večjo usmerjenostjo k navajanju na samostojno življenje. Krajncan (2012) zapiše, da lahko delitev dela, ki je za zavodsko življenje značilna, pušča problematične posledice za samostojnost otrok (kot tudi odraslih) v zavodu, saj so za določena dela (npr. gospodinjska opravila, pedagoške funkcije) pristojni ustrezno usposobljeni ljudje. Zavod naj bi mladostnike učil za življenje in samostojnost, vendar obenem s svojimi delitvami dela nekako omejuje samostojnost mladostnika in njegovo prevzemanje odgovornosti. Krajncan (prav tam) opozori, da strokovnjaki ravno zaradi te pasivnosti mladostnikov oz. nesamostojnosti v zavodu zagovarjajo decentralizacijo.

Problema, s katerima sem se med drugim ukvarjala, sta, če se mladostnike v dotičnem vzgojnem zavodu lahko pripravi na samostojno življenje in kakšna je ta priprava. Tako s strani mladostnikov kot vzgojiteljev je najti številne argumente in primere za pripravo na samostojnost in tudi za ne-pripravo. Že za osnovne zadeve, kot so pranje perila, čiščenje prostorov, priprava obrokov, prevozi ipd., za katere moraš v samostojnem življenju poskrbeti sam, so v zavodu na voljo perica, kuharica, čistilka, vzgojitelji, čeprav imaš sicer možnost, da za to poskrbiš sam. Treba se je vprašati, ali se s tem morda ne dela večja škoda kot korist mladostnikom, če gledamo na dolgi rok. Vzgojitelji so tisti, ki mladostnike usmerjajo

v obvladovanje svojega življenja, učenje življenjskih veščin, sprejemanje odgovornosti; tako bi moral biti naravnan cel zavod, vsi zaposleni v njem.

Šijanec (2000) opozori, da se vzgojno delo s posameznikom ne sme zaključiti, ko se mladostnika odpusti, ampak je treba nuditi pomoč še naprej, saj jo bodo ti mladostniki predvsem v prvem obdobju (v smislu svetovanja ali še kakšnih drugih oblik) potrebovali. Šijanec (prav tam) pravi, da je nujno, da se začrtajo oblike pozavodske pomoči, ki bi mladostnikom olajšala prehod iz zavoda v zunanje okolje. So pa nekaj te pozavodske oblike pomoči naši mladostniki bili deležni, vendar predvsem na prostovoljni ravni (telefonski klici, nasveti ipd.).

Danes so med odraščanjem ranljivi vsi mladi. Pri izrazu ranljivost mislim predvsem negotovost, nepredvidljivost življenjskega poteka. A. Kobolt (2015) opozori na družbene spremembe, ki se dogajajo v današnjem času in ki vplivajo na odraščajoče mladostnike, ki zaključujejo šolanje in se postopoma spuščajo v iskanje službe. Pojavljajo se spremembe v tako imenovanih potekih biografij mladih ljudi, ki so danes zelo tvegane in predvsem nepredvidljive. Menim pa tudi, da so mladi, ki so (bivali) v vzgojnem zavodu, še posebej ranljiva skupina v današnjem, hitro spreminjajočem se svetu, kjer prevladujejo negotovi prehodi, podaljševanje šolanja, življenje pri starših ... Ranljivi zato, ker živijo v instituciji z določenimi pravili, stran od domačega okolja, njihovi življenjski poteki so tako drugačni od življenjskih potekov mladih, ki bivajo doma pri starših, osamosvojiti se morajo hitreje kot večina vrstnikov. V večini primerov mladi v vzgojnem zavodu tudi nimajo urejenih družinskih odnosov in posledično morda s tem nimajo potrebne podpore v življenju, morda bivajo v vzgojnem zavodu, ki je v povsem drugem kraju, kot so ga vajeni, zraven se še soočajo s svojimi težavami pri socialni integraciji in morda še kakšnimi drugimi življenjskimi izzivi, kar jih po mojem mnenju dela še posebej ranljive.

Menim, da je treba posvetiti pozornost in vzpostaviti ter razvijati različne oblike poodpustnega spremljanja ter (kot je že zapisano) morda preoblikovati sedanje oblike pomoči mladostnikom in s tem izboljšati pripravo na samostojno življenje. Tega v veliki instituciji – vsaj po mojem mnenju – ne morejo usvojiti, saj ni približana realnemu življenju.

LITERATURA

- Arnett J. J. (2000). Emerging adulthood: A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *American psychologist*, 55(5), 469–480. Doi: 10.1037//0003-066X.55.5.469
- Benedik, I. (1987). Mladostnike vzgajamo za življenje. *Prtički brez gnezda*, 12(25), 67–73.
- Boškić, R., Narat, T., Rakar, T., Lebar, L. in Kobal, B. (2012). *Življenjski poteki oseb, ki so bile prikrajšane za normalno družinsko življenje. Končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Chapman, V. M. in Christ, L. S. (2008). Attitudes toward Out-of-Home Care over 18 Months: Changing Perceptions of Youths in Foster Care. *Social Work Research*, 32(3), 135–145.
- Coyette, C., Fiasse I., Johansson, A., Mantaigne, F. in Strandell, H. (ur.). (2015). *Being young in Europe today* (2015). Luxembourg: Publications Office of the European Union. Doi: 10.2785/59267
- Flaker, V. (1998). Odpiranje norosti: vzpon in padec totalnih ustanov. Ljubljana: Založba /*cf.
- Gregorec, T. in Debeljak, M. (2007). Participacija mladih v postopku in namestitvi v izvendružinski obliki skrbi. *Socialno delo*, 46(6), 315–319.
- Horvat, M. (2000). Beganje. V M. Horvat (ur.). *Delo z vedenjsko in osebnostno motenim otrokom in mladostnikom* (str. 40–45). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo
- Kiehn, E. (1997). *Socialnopedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah*. Ljubljana: Planprint.
- Kobolt, A. (2015). Opredelitev konteksta in ciljev raziskovanja – Orisi stanja in vizij razvoja vzgojnih ustanov. V A. Kobolt (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov* (str. 37–46). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kobolt, A., Rapuš Pavel, J., Vec, T., Klemenčič Rozman, M. M., Poljšak Škraban, O., Benčič, U., ... Zrim Martinjak, N. (2015). Orisi stanja in vizij razvoja ustanov. V A. Kobolt (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov* (str. 47–132). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Krajnčan, M. (2004). The definition of behavioural and emotional difficulties of children and adolescents in educational institution. V G. Meško, M. Pagon in B. Dobovšek (ur.), *Policing in Central*

- and Eastern Europe. Dilemmas of contemporary criminal justice* (str. 518–528). Ljubljana: Faculty of Criminal Justice.
- Krajnčan, M. (2009). Behavioural and emotional disorders of children and adolescents in Slovenian juvenile educational institutions, *Socialna pedagogika*, 13(2), 147–174.
- Krajnčan, M. (2012). Dezinstucionalizacija na področju vzgojnih zavodov. V A. Rafaelič in V. Flaker (ur.), *Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi* (str. 116–127). Ljubljana: Študentska založba.
- Krajnčan, M. in Bajželj, B. (2015). Institutional Work in Total Institutions and the Perspective of the Persons that Have Lived in Residential Treatment Institutions. *European Journal of Social Sciences, Education and Research*, 4(1), 38–45.
- Krajnčan, M. in Grum, B. (2013). Priprava za samostojnost mladostnikov v vzgojnih zavodih iz perspektive vzgojiteljev. *Socialno delo*, 52(5), 307–320.
- Krajnčan, M. in Šoln Vrbinc, P. (2015). Med preteklostjo in prihodnostjo zavodske vzgoje. V A. Kobolt (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov* (str. 11–33). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Mandič, S. (1999). Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi. V S. Mandič (ur.), *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (str. 11–42). Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Mržek, T. in Krajnčan, M. (2010). Mladinska stanovanja – pogled nanje skozi oči mladostnikov in vzgojiteljev. *Socialna pedagogika*, 14(3), 303–326.
- Priloga k vzgojnemu programu. Zavodi za vzgojo in izobraževanje (nelektorirano besedilo). (2004). Pridobljeno s http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/Priloga_vzgojni_program.pdf
- Radič Bursač, S. in Jeđud Borić, I. (2013). Končno svobodni? – Perspektive mladih o samostojnem življenju po odhodu iz mladinskega doma. *Socialna pedagogika*, 17(3–4), 247–270.
- Smith, M., Fulcher, L. in Doran, P. (2013). *Residential child care in practice: making a difference*. Bristol: The Policy Press.
- Šijanec, V. (2000). Otroci in mladostniki med domom, centri za socialno delo in vzgojnim zavodom. *Ptički brez gnezda: glasilo Društva defektologov Slovenije, Sekcija MVO*, 38(19), 62–66.
- Škoflek, I., Selšek, M., Ravnikar, F., Brezničar, S. in Krajnčan, A. (2004). *Vzgojni program*. Sprejeto na 69. seji SSSI, 17. 6. 2004. Pridobljeno s http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/Vzgojni_program.pdf

- Ule, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Velkner, L. (2014). *Doživljanje mladostnika in staršev ob namestitvi v vzgojni zavod* (Diplomsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Zaviršek, D., Zorn, J. in Videmšek, P. (2002). *Inovativne metode v socialnem delu: opolnomočenje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje*. Ljubljana: Študentska založba.

IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK, PREJET FEBRUARJA 2019